

Лариса Шевчук

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури,*

*Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-4193-0971>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Анотація. У статті акцентовано увагу на сучасних тенденціях застосування зовнішньої диференціації навчання у різних країнах світу. Розглянуто відмінності та особливості, які властиві для системи освіти різних країн та освітніх закладів. Йдеться про такі аспекти як мова навчання, державна мова, дві або більше державні мови у конкретних країнах, навчання рідною або державною мовою в Україні, заклади загальної середньої освіти з навчанням кількома мовами. Перелічено й коротко описано форми здобуття освіти, які зазначені у Законі України «Про освіту»: навчання у закладах освіти, реалізація індивідуальної форми здобуття освіти шляхом педагогічного патронажу або домашньої освіти, екстернату як форми самостійного здобуття освіти. Наголошено, що своєрідне нівелювання негативних проявів диференціації навчання за територіальною ознакою в Україні відбувається завдяки підвезенню учнів шкільними автобусами та створенню класів комплектів, наведено статистичні дані щодо класів-комплектів. Уміщено приклади моделей освітнього закладу, властиві для різних країн, дані щодо тривалості повної загальної середньої освіти у різних країнах. Окреслено рівні повної загальної середньої освіти України та цикли, описано способи здобуття початкової, базової середньої і профільної освіти, види освітніх закладів, відповідні негативні аспекти, серед яких пониження ступенів освітніх закладів, реорганізація закладів у філії, призупинення діяльності освітніх закладів, руйнування закладів загальної освіти внаслідок російської агресії проти України. Згадано, що можлива диференціація закладів загальної середньої освіти залежно від засновника, що мотивує існування державних освітніх закладів, комунальних, приватних, корпоративних. Приділена увага приватним закладам загальної середньої освіти та вміщено відповідні статистичні дані.

Ключові слова: диференціація навчання, зовнішня диференціація, заклади загальної середньої освіти, форми здобуття освіти, класи-комплекти,

МОДЕЛЬ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ, РІВНІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ТРИВАЛІСТЬ НАВЧАННЯ.

Larysa Shevchuk

Candidate of Pedagogical Sciences, senior researcher of the Department of Teaching Languages of National Minorities and Foreign Literature, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-4193-0971>

MODERN USES OF LEARNING EXTERNAL DIFFERENTIATION ACROSS THE WORLD

Abstract. The article focuses on the current tendencies of the uses of learning differentiation in different countries. It considers the differences and specifics pertaining to educational systems and institutions of different countries, particularly the language of teaching, state language, two or more state languages in certain countries, teaching in a native or the official language in Ukraine, secondary education institutions which provide instructions in several languages. The article enumerates and briefly describes the forms of education mentioned in the Law of Ukraine “On Education”: learning in educational institutions, realization of an individual form of education through pedagogical patronage or homeschooling, externship as a form of self education. It is emphasized that the leveling of the negative sides of learning differentiation on a territorial basis in Ukraine is conducted via the use of school buses and creating the joint classes; the statistical data on such joint classes is provided. The article provides different models of educational institutions peculiar to different countries, the data on the duration of complete general secondary education in different countries. It outlines the levels of complete general secondary education in Ukraine and the its cycles, describes the ways of acquiring primary, basic secondary education and vocational training, different kinds of educational institutions, respective negative aspects among which the reduction of degrees of educational institutions, reorganization of branch institutions, suspension of activities of educational institutions, destruction of general education institutions due to the Russian aggression in Ukraine can be named. It is mentioned that the possible differentiation of the secondary education institutions depends on their founder which justifies the existence of state, communal, private, corporate educational institutions. The article pays attention to the private secondary education institutions and includes relevant statistical data. The article focuses on the current

tendencies of the uses of learning differentiation in different countries. It considers the differences and specifics pertaining to educational systems and institutions of different countries, particularly the language of teaching, state language, two or more state languages in certain countries, teaching in a native or the official language in Ukraine, secondary education institutions which provide instructions in several languages. The article enumerates and briefly describes the forms of education mentioned in the Law of Ukraine “On Education”: learning in educational institutions, realization of an individual form of education through pedagogical patronage or homeschooling, externship as a form of self education. It is emphasized that the leveling of the negative sides of learning differentiation on a territorial basis in Ukraine is conducted via the use of school buses and creating the joint classes; the statistical data on such joint classes is provided. The article provides different models of educational institutions peculiar to different countries, the data on the duration of complete general secondary education in different countries. It outlines the levels of complete general secondary education in Ukraine and the its cycles, describes the ways of acquiring primary, basic secondary education and vocational training, different kinds of educational institutions, respective negative aspects among which the reduction of degrees of educational institutions, reorganization of branch institutions, suspension of activities of educational institutions, destruction of general education institutions due to the Russian aggression in Ukraine can be named. It is mentioned that the possible differentiation of the secondary education institutions depends on their founder which justifies the existence of state, communal, private, corporate educational institutions. The article pays attention to the private secondary education institutions and includes relevant statistical data.

Keywords: learning differentiation, external differentiation, general secondary education institutions, forms of education, joint classes, model of educational institution, levels of general secondary education, duration of education.

Постановка проблеми. Для оптимального впровадження диференціації навчання у практику сучасної освіти України корисний і необхідний розгляд сучасних тенденцій її застосування у різних країнах світу, виявлення особливостей і відмінностей відповідних систем, видів освітніх закладів. З’ясування зазначених аспектів сприятиме ефективній реалізації як зовнішньої, так і внутрішньої диференціації навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про доцільність застосування диференціації навчання зазначали у своїх публікаціях такі науковці як В. Буряк, Є. Голант, В. Гузеєв, М. Гузик, В. Євдокимов, О. Зенькович, А. Кірсанов, І. Осмолівська, П. Підкасистий, О. Савченко, Г. Селевко, В. Фірсов, І. Чередов, Є. Шиянов, І. Унт та ін. Дидактичні аспекти диференційованого навчання розглядали П. Сікорський, Н. Ковчин, О. Кузьміна, Ж. Воронцова, О. Братанич

та ін. Види, форми, способи і рівні диференціації описували М. Артюхов, В. Барабаш, О. Бугайов, М. Бурда, Г. Вержицький, Ю. Гільбух, Р. де Гроот, М. Гусак, Н. Клокар, В. Крутецький, В. Євдокимов, В. Сергієнко, П. Сікорський, М. Скаткін, А. Фурман, М. Шахмаєв, О. Ярошенко й ін. У публікаціях Р. де Гроота розмежовано рівні диференціації навчання. Зокрема зовнішня диференціація – це диференціація навчання на рівні системи освіти і навчального закладу, внутрішня – внутрішньокласна [1].

Мета статті - розглянути сучасні тенденції застосування диференціації навчання у різних країнах світу на рівні системи освіти, закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для систем освіти різних держав характерні відмінності. Так, відповідно до Конституції України гарантовано право на безкоштовну освіту. У статті 3 Закону України «Про освіту» таким чином прописано право на освіту: «Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України.» [2]

У багатьох країнах навчання у державних школах безкоштовне. Більше того, витрати батьків на початкові посібники, екскурсії та ін., частково компенсує держава за рахунок виплат на дитину. Наприклад, у ФРН такі виплати виплачують до досягнення дитиною 16 років, в Італії 18 років, у Франції (17 років) [3]. В Ірландії освіту з державного бюджету фінансують на 85%, Італії – на 75%, Франції – 65% [4].

Крім державних шкіл у світі здавна функціонують і приватні школи. На початку ХХІ ст. біля 10% учнів у Данії навчалося у приватних школах, у США біля 25% шкіл – приватні [4]. У 1971 р. у США було створено Раду американської приватної освіти, що об'єднувала 13 асоціацій. У Великобританії з метою надання вільної освіти створювали public school (громадські школи). Тепер термін втратив своє первісне значення, а згадані школи стали найдорожчими і найбільш респектабельними. Найбільш відома public school – Ітон (почала функціонувати ще у 1440 р.). У школі, яку заснував король Генріх ІХ, готують потенційних відомих політиків, бізнесменів тощо. Підтвердженням неординарності школи є такий факт: 36: прем'єр-міністрів Великобританії за останні 200 років – це випускники Ітону [4].

У США функціонують різні типи приватних шкіл: академії (елітні прогресивні школи), єпископальні (аналог британських public school), неконфесійні (мають певні риси public school, відрізняються від єпископальних шкіл змістом освіти та менш строгою дисципліною), католицькі школи (часто практикують навчання дітей лише однієї статі) та ін. У Данії мінімум учнів для приватної школи становить 12 осіб. У Греції створюють платні репетиторські класи [5].

В Україні, станом на 2021 рік, функціонувало 320 ліцензованих приватних шкіл («що складає 2% від загальної кількості шкіл у державі») [17], з

12 років; Болгарія, Великобританія, Греція, Латвія, Нідерланди, Румунія, Швейцарія – 11 років; Австрія, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Норвегія, Словаччина, Фінляндія, Чехія, Швейцарія – 10 років; Австрія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Естонія, Норвегія, Польща, Сербія, Словенія, Фінляндія, Франція, ФРН, Чорногорія, Швеція, Японія – 9 років; Італія, Хорватія – 8 років [6]. У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії тривалість навчання 11-12 років (Англія, Уельс, Шотландія – 11 років, Північна Ірландія – 12 років), у Німеччині – 12-13 років (залежно від земель); в Україні (на даний момент) – 11 років, з 2030 року – 12 років. Різною може бути тривалість навчання для різних ланок освіти. Для Греції, Японії характерна обов'язкова 9-річна освіта: 6 років – початкова освіта, 3 роки – середня [3].

Разом з тим, індивідуальна форма здобуття освіти може передбачати: педагогічний патронаж або сімейну (домашню) освіту.

Уточнимо, що можливість домашньої освіти допускається і в інших країнах. Наприклад, у Конституції Данії сказано: «Усі діти, які досягли віку загального обов'язкового навчання, мають право на отримання вільної підготовки у громадській (державній школі). Батьки й особи, які мають право виховувати дітей і бажають узяти на себе цю відповідальність і забезпечення отримання дітьми освіти, яка відповідає програмі якоїсь громадської школи, не зобов'язані посилати своїх дітей у якусь громадську (державну) школу» [4, с. 93].

Відповідно до Закону України «Про освіту» [8] передбачено:

- педагогічний патронаж, – «спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми» [8];
- сімейну (домашню) освіту, – процес здобуття освіти організують батьки, несуть відповідальність за його результативність (рівень – не нижче стандартів), оцінювання якої та присудження освітніх кваліфікацій відбувається відповідно до чинних вимог;
- екстернат – форму самостійного здобуття освіти, невід'ємним складником якої є оцінювання відповідно до чинних вимог та критеріїв результатів навчання й присудження освітньої кваліфікації.

У 2020-2021 н. р. кількість українських учнів, які навчалися індивідуально (без спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та спеціальних класів) становила 44126 осіб (з них у 1-4 класах – 18506 учнів) [8]. Кількість екстернів, які одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту у 2020 р. (без спеціальних класів (шкіл-інтернатів та спеціальних класів) – 2590, атестат про повну загальну середню освіту – 5232 учні [8].

На кількість класів у закладах загальної середньої освіти України впливають чинні нормативи. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» наповнюваність класу також не може становити більше 24 учнів, які здобувають початкову освіту; 30 учнів, які здобувають базову чи профільну середню освіту; не менше 5 учнів (наповнюваність класу державного, комунального закладу освіти) [8].

У 2021 р. оновлено «Положення про з'єднаний клас (клас-комплект) початкової школи» [9], отже з'явилися можливості для створення класів-комплектів у філії опорного закладу та початковій школі, яка є окремою юридичною особою. Відповідно до положення клас-комплект «об'єднує учнів різних років навчання (класів), у тому числі осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають початкову освіту відповідно до освітньої програми, яка враховує особливості організації навчання таких учнів» [10]. Навчальні заняття (за можливості) доцільно проводити з одного предмета, з інтегрованим змістом навчального матеріалу.

Класи з'єднують з різною метою:

- забезпечення рівного доступу усіх здобувачів до освіти завдяки навчанню дітей молодшого шкільного віку у наближеному до оселі місця;
- здобуття учнями освіти шляхом організації денної форми навчання;
- «створення єдиного освітнього простору для формування компетентностей і наскрізних умінь учнів початкової школи, всебічного розвитку дітей, їх інтелектуальних і творчих здібностей» [10];
- забезпечення відповідних умов для навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Створення класів-комплектів сприяє нівелюванню диференціації навчання та територіальною ознакою (її негативних проявів), адже забезпечує навчання учнів, коли неможливо створити клас через те, що у селі кількість учнів одного віку – менша, ніж 5, адже наповнюваність класів-комплектів у межах 5-12 осіб. У класи-комплекти об'єднують учнів 2-4 років навчання (за можливості, під час з'єднання класів превалюючим є невихід за межі циклів початкової освіти), під час одного уроку освітній процес відбувається відповідно до 2-4 навчальних програм навчальних предметів. У 2020/2021 н. р. в Україні було створено 1458 класів-комплектів, із них у сільській місцевості – 1014 [11].

Описаний досвід України не є унікальним. Уточнимо, що у Швеції для того, щоб не допустити закриття освітніх закладів, застосовують навчання учнів різного віку в одному класі. Хоча деякі країни ідуть іншим шляхом. Наприклад, на Кіпрі 15 учнів є достатньою кількістю для функціонування початкової школи.

Для оптимальної реалізації диференціації навчання доцільно також враховувати останні законодавчі зміни. Зокрема Верховна Рада внесла

тимчасові зміни до Закону про загальну середню освіту, які таким чином скасовують на час воєнного стану обмеження на кількість учнів у класах [12].

Для забезпечення доступу учнів до здобуття освіти в Україні застосовують також їхнє підвезення до закладів. Аналогічно здійснюють й в інших країнах (наприклад, в Іспанії, США) [13].

Модель освітнього закладу може відрізнятись. Наприклад, на сьогодні для системи освіти Австралії характерно, що діти (починаючи із 6-7 років) навчаються 6 років у початковій школі, потім – у середній школі [5], для Франції – «5+4+3» (з них 5 років навчання у початковій школі), для США і Японії – «6+3+3».

Тривалість повної загальної середньої освіти в країнах Європи 12-15 років: Ірландія – 15 років; Північна Ірландія (Сполучене Королівство) – 14 років; Боснія і Герцеговина, Данія, Ісландія, Італія, Норвегія, Румунія, Словаччина, Сполучене Королівство (Англія, Уельс, Шотландія), Угорщина, Чехія, Чорногорія, Швейцарія – 13 років; Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Греція, Естонія, Іспанія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Португалія, Сербія, Туреччина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швеція – 12 років [14].

Повна загальна середня освіта України (яка є невід’ємним складником системи освіти) містить такі рівні:

- початкову освіту (4 роки);
- базову середню освіту (5 років);
- профільну середню освіту (3 роки).

Варто уточнити, що йдеться про дванадцятирічну повну загальну середню освіту, а навчання здобувачів освіти за відповідними програмами здійснюється або буде здійснюватися: для здобуття початкової освіти – з 1 вересня 2018 р., базової середньої освіти – з 1 вересня 2022 р., профільної середньої освіти – з 1 вересня 2027 р. [8].

Для оптимальної організації освітнього процесу визначено такі цикли [15]:

- 1) початкова освіта:
 - а) адаптаційно-ігровий цикл (1-2-й роки навчання);
 - б) основний цикл (3-4-й роки навчання);
- 2) базова середня освіта:
 - а) адаптаційний цикл (5-6-й роки навчання);
 - б) базове предметне навчання (7-9-й роки навчання);
- 3) профільна середня освіта:
 - а) профільно-адаптаційний цикл (10-й рік навчання);
 - б) профільний цикл (11-12-й роки навчання).

У системі освіти сучасних країн світу функціонують гімназії і ліцеї, які виконують аналогічну функцію, – готують учнів до вступу до вищих навчальних закладів. «Гімназійні і ліцейні моделі суттєво варіюються у різних країнах: різняться терміном навчання, профілями, і секціями, типами і

навчальними планами» [4]. Наприклад, у Франції функціонують загальноосвітні, технологічні і професійні ліцеї.

Для гімназій, які функціонують в Австрії, характерні відмінності змісту освіти, методів навчання. Наприклад, у гуманітарних гімназіях учні здобувають освіту теоретичного характеру, у реальних – практичного.

У ФРН старший ступінь гімназії (11-13 класи) у 1972 році було реорганізовано, замість класів було упроваджено систему курсів та можливість вивчення кожного предмета на базовому або поглибленому рівні.

Для старшої середньої школи Японії характерні два відділення: загальноосвітнє і професійне. Учні обирають відділення відповідно до власних потреб (залежно від того, чи їх цікавить підготовка до вступу у заклади вищої освіти чи практична реалізація зорієнтованості на професію).

В Україні «початкова, базова середня і профільна середня освіта можуть здобуватися в окремих закладах освіти або у структурних підрозділах однієї юридичної особи (закладу освіти).» [8] Здобуття учнями загальної середньої освіти відбувається у таких закладах освіти (які є окремими структурними підрозділами або підрозділами іншого закладу, і, водночас, для них характерний певний ступінь) [2]:

- початкова школа (I ступінь);
- гімназія (II ступінь);
- ліцей (III ступінь).

Початкова школа може функціонувати самостійно або у складі гімназії. Початкова школа, яка функціонує як окрема юридична особа може включати дошкільний підрозділ. Гімназія та ліцей – це окремі юридичні особи. Як уже було сказано, гімназія у своєму складі може містити початкову школу [15]. У 2020/2021 н. р. в Україні функціонувало 2563 школи-садки, 2995 навчально-виховних комплексів [9].

Відповідно до чинного законодавства здобуття учнями повної загальної середньої освіти можливе також у таких закладах як [2]:

- o спеціальна школа (у випадках необхідності корекції фізичного та/або розумового розвитку);
- o санаторна школа (за необхідності тривалого лікування);
- o школа соціальної реабілітації (для створення особливих умов виховання відповідно до рішення суду);
- o навчально-реабілітаційний центр (для дітей з особливими освітніми потребами).

«Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, зокрема міжшкільні ресурсні центри (міжшкільні навчально-виробничі комбінати), що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.» [2]

Загальну середню освіту учні можуть здобувати також шляхом навчання у закладах спеціалізованої освіти: спеціалізованій мистецькій школі (школі-інтернат), школі-інтернат (ліцей-інтернат) спортивного профілю, професійному коледжі культурологічного або мистецького спрямування, військовому (військово-морському) ліцеї або ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою, науковому ліцеї або ліцеї-інтернаті або іншому закладі спеціалізованої освіти [2; 9].

Станом на 2021 р. в Україні функціонувало 319 спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), 1 навчально-реабілітаційний центр, 1 школа соціальної реабілітації, 9 санаторних шкіл, 848 гімназій, 1070 ліцеїв (ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою – 21, ліцеї військові (військово-морські) – 2, ліцеї наукові – 12) [9].

Отже, для України характерний такий позитивний ефект як різні види освітніх закладів. Разом з тим, у 2019-2020 роках спостерігалася й низка негативних явищ [9]:

- пониження ступеню освітніх закладів (у 2019 р – 254 освітні заклади, у 2020 р. – 256 освітніх закладів);

- реорганізація освітніх закладів у філії (у 2019 р. – 168 освітніх закладів, у 2020 р. – 138 освітніх закладів);

- припинення діяльності навчальних закладів (у 2019 р. – 170 освітніх закладів, у 2020 р. – 116 освітніх закладів).

Слід підкреслити, що негативні тенденції торкнулися переважно закладів освіти, які розташовані у сільській місцевості (таблиця 1).

Таблиця 1 .

Порівняння негативної статистики щодо міських та сільських освітніх закладів [9]

№ з/п	Зміни	Міські освітні заклади	Сільські освітні заклади
1.	Пониження ступеню освітнього закладу.	2019 р. – 32; 2020 р. – 33	2019 р. – 222; 2020 р. – 223
2.	Реорганізація закладу у філію.	2019 р. – 16; 2020 р. – 8	2019 р. – 152; 2020 р. – 130
3.	Припинення діяльності освітнього закладу.	2019 р. – 16; 2020 р. – 15	2019 р. – 154; 2020 р. – 101

Кількість закладів, уведених в дію: 2019 р. – 25 (міських – 7, сільських – 18); 2020 р. – 8 (міських – 5, сільських – 3) [9].

Крім того, хоча в Україні, станом на 2021 р., налічувалося 14496 денних закладів загальної середньої освіти (без спеціальних шкіл та шкіл-інтернатів), у яких навчаються 2946694 учнів, у 641 закладі 143430 учнів навчаються у другу зміну [9].

Щодо кількості та функціонування закладів освіти в Україні слід наголосити, що з 24 лютого 2022 р. в Україні внаслідок російської агресії пошкоджено 2405 закладів загальної середньої освіти, вщент зруйновано 270 освітніх закладів (дані станом на 31 травня 2022 р.) [16].

Висновки. Для сучасної освіти характерні відмінності та особливості, які властиві для системи освіти різних країн. Зокрема спостерігаються відмінності за таким критерієм як мова навчання, форми здобуття освіти, модель освітнього закладу, тривалість повної загальної середньої освіти. Позитивним фактором є диференціація закладів загальної середньої освіти залежно від засновника, що призводить до функціонування державних, комунальних, приватних освітніх закладів. Необхідним є нівелювання негативних проявів диференціації навчання, спричиненої проживанням учнів віддалено від закладів загальної середньої освіти, матеріальним становищем сім'ї. Нагальна потреба для України – це відновлення пошкоджених та відбудова зруйнованих закладів освіти. Перелічені аспекти важливі як для зовнішньої, так і для внутрішньої диференціації навчання, що у свою чергу, потребує окремого розгляду.

Література:

1. Де Гроот Р. Дифференциация в обучении. Директор школы. 1994. №5. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/376/913/1231/Differentsiatsiya_v_obrazovanii_x28De_Groot_R.x29.rtf
2. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Вульфсон, Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. Москва: Изд-во УРАО, 1999. 208 с.
4. Капранова В.А. Сравнительная педагогика. Школа и образование за рубежом. Минск: Новое знание, 2004. 222 с.
5. Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: История и современность. Москва : Педагогическое общество России, 2001. 576 с.
6. Поради подорожуючим від консульської служби України. Швейцарія. URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/?p=933>
7. Відомості про мови навчання та вивчення мов як предмета у закладах загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерствах і відомствах та приватних закладах (без спеціальних шкіл-інтернатів) (2019/2020 та 2020/2021 н.р.). *Інформаційний бюлетень*. URL: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuletteni/2021-2/informatsijni-byuletteni/>
8. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Заклади загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватні заклади (2019/2020 н. р. та 2020/2021 н. р.). *Інформаційний бюлетень*. Київ. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/BYULETEN-76-RVK-19-20_-20-21.pdf

10. Наказ Міністерства освіти і науки України №588 від 27.05/ 2021 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 05 серпня 2016 року №944». URL: <file:///L:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/60dd78b936d15128709245.pdf>
11. МОН оновило положення про з'єднаний клас початкової школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-onovilo-polozhennya-pro-zyednaniy-klas-pochatkovoyi-shkoli>
12. Водяний А. Рада зняла обмеження на кількість учнів у класах і тривалість навчального року. URL: <https://news.liga.net/ua/society/news/rada-snyala-ogranicheniya-na-kolichestvo-uchenikov-v-klasah-i-dlitelnost-uchebnogo-goda>
13. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 531 с.
14. Кремень В., Ляшенко О., Локшина О. 3(2020) Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура. Вісник НАПН України. 2020. №3(2). С. 1-10.
15. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
16. Бекало М. Росія за все відповідь: скільки шкіл пошкоджені або зруйновані повністю внаслідок війни. URL: https://24tv.ua/education/skilki-shkil-poshkodzheni-zruynovani-povnistyu-vnaslidok-viyeni_n2149188

References:

1. De Groot, R. (1994) *Differentsiatsiya v obuchenii*. [Differentiation in teaching.] *Direktor shkoly. – Head teacher*, 5. Retrieved from http://ecsocman.hse.ru/data/376/913/1231/Differentsiatsiya_v_obrazovanii_x28De_Groot_R.x29.rtf [in Russian].
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 roku. [Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. Vul'fson, B. L. *Strategiya razvitiya obrazovaniya na Zapade na poroge KHKHÍ veka*. [Strategy for the development of education in the West on the threshold of the XXI century.] Moskva: Izd-vo URAO [in Russian].
4. Kapranova, V.A. (2004). *Sravnitel'naya pedagogika. Shkola i obrazovaniye za rubezhom*. [Comparative Pedagogy. School and education abroad.] Minsk: New knowledge [in Russian].
5. Salimova, K., Dodde, N. (2001) *Pedagogika narodov mira: Istoriya i sovremennost'*. [Pedagogy of the peoples of the world: History and modernity.] Moskva : Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii, 2001 [in Russian].
6. Porady podorozhniuchym vid konsulskoi sluzhby Ukrainy. Shveitsariia. [Advice to travelers from the consular service of Ukraine. Switzerland.] Retrieved from <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/?p=933> [in Ukrainian].
7. Vidomosti pro movy navchannia ta vvychennia mov yak predmeta u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, inshykh ministerstvakh i vidomstvakh ta pryvatnykh zakladakh (bez spetsialnykh shkil-internativ) (2019/2020 ta 2020/2021 n. r.). [Information on the languages of instruction and the study of languages as a subject in general secondary education institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine, other ministries and departments, and private institutions (without special boarding schools) (2019/2020 and 2020/2021 academic year).] *Informatsiynyi biuleten. – Newsletter*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2021-2/informatsijni-byuleteni/> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 roku. [Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

9. General secondary education institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine, other ministries and departments, and private institutions (2019/2020 and 2020/2021). [General secondary education institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine, other ministries and departments, and private institutions (2019/2020 and 2020/2021).] Informatsiinyi biuletен. Information bulletin. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/BYULETEN-76-RVK-19-20_-20-21.pdf [in Ukrainian].

10. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №588 vid 27.05/ 2021 «Pro vnesennia zmin do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 05 serpnia 2016 roku №944». [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 588 dated 27.05/2021 "On Amendments to Order No. 944 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 5, 2016".] Retrieved from

<file:///L:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/60dd78b936d15128709245.pdf> [in Ukrainian].

11. MON onovilo polozhennia pro ziednanyi klas pochatkovoї shkoly. The Ministry of Education and Culture has updated the regulation on the joint class of primary school. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-onovilo-polozhennya-pro-zyednaniy-klas-pochatkovoyi-shkoli> [in Ukrainian].

12. Vodiani, A. (2022) Rada zniala obmezhenia na kilkist uchniv u klasakh i tryvalist navchalnoho roku. The Council removed the restrictions on the number of students in classes and the duration of the school year. Retrieved from <https://news.liga.net/ua/society/news/rada-snyala-ogranicheniya-na-kolichestvo-uchenikov-v-klasah-i-dlitelnost-uchebnogo-goda> [in Ukrainian].

13. Iarova, O. B. (2018) Tendentsii rozvytku pochatkovoї osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. [Trends in the development of primary education in the countries of the European Union.] *Doctor's thesis*. Kyiv, Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].

14. Kremen V., Liashenko O., Lokshyna O. (2020) Zahalna serednia osvita Ukrainy v konteksti osvity krain Yevropy: tryvalist i struktura. [General secondary education of Ukraine in the context of education in European countries: duration and structure.] *Visnyk NAPN Ukrainy. – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3(2), 1-10.

15. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» vid 16 sichnia 2020 r. [Law of Ukraine "On Comprehensive General Secondary Education" dated January 16, 2020.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

16. Bekalo, M. Rosiia za vse vidpovist: skilky shkil poshkodzheni abo zruinovani povnistiu vnaslidok viiny. [Russia will answer for everything: how many schools are damaged or completely destroyed as a result of the war.] Retrieved from https://24tv.ua/education/skilki-shkil-poshkodzheni-zruynovani-povnistyu-vnaslidok-viyni_n2149188 [in Ukrainian].